

היא כתבה את "פתחו את השער" ושירי ילדים רבים נוספים, אבל מחקר מעמיק שערך אמיר שומרני על משוררת היידיש קדיה מולודובסקי, שבמסגרתו גילה פרקי יומנים ושירים גנוזים שלה, חושף את מלוא היקף יצירתה ופועלה. בראיון הוא מספק הצצה ליומניה ושופך אור על נסיבות עזיבתה את הארץ זמן קצר לאחר שהיגרה אליה

דליה קרפל

משוררת השפה האסוניה

צילום רפרודוקציה תומר אפלנאום / באדיבות ישראל יוסיפון ודבורה יעקובי

רח שמן הראוי להצניעו. "בקייב ציפינו לפוגרום", כתבה. "השלטון התח" לף. מכרה שלי, רופאת שיניים, הציעה לי שאבוא אליה ואעבור אצלה את תקופת אי השקט. היא גרה בשכונה מיוחסת... היא היתה בטוחה שבחלק זה של העיר לא יעשו פוגרום. היא הזמינה גם עוד כמה חב"רות שלה. היינו כולנו צעירים, והיה שמח ביחד. פעם אחת בבוקר מוקדם שמענו דפיקה חזקה בדלת... נכנסו ארבעה קצינים צעירים ויפים. הם לא בירכו אותנו בבוקר טוב ופקדו: תנו את כספכם. "באותו זמן ישבנו לשולחן ואכלנו ארוחת בוקר כדי לזרוז אותנו שניתן את המזומנים הם שלפו את אקדחיהם מנרתיקי התופת. אחד מהחברה ניגש אלי וכיוון את האקדח ללב. לא הרגשתי שום פחד, מסתבר כבר מתתי מפחד. אליהו הנביא ככל הנראה שמר עלי. הקצין דרך את האקדח אך לא ירה. היו לו פנים יפות ועדינות. עד היום אינני יכולה להבין איך אחד כזה נעשה פוגרומצי. החברה לקחו מאיתנו את הטבעות, את השעונים ואת כל הכסף שהיה לנו. את רוב פאת השיניים הם לא שכחו לשאול אם היה לה מלאי של זהב לשיניים — בקיצור, הם תחבו הכל

ב-1975 בניו יורק. בתווך היה גם פרק קצר מועד של חיים בארץ ישראל, שהסתיים בכישלון צורב. שומרני העביר לי כמה פרקים מיומניה של המ"שוררת. "ירושת סבא רבא שלי" הוא השם שהעניקה לזיכרונותיה האוטוביוגרפיים. בהיותה בת חמש הח"לה לכתוב על ילדותה בעיירה ברוה קרטווקה שבת"חומי ליטא היהודית (כיום בבלרוס). הזיכרונות ערוכים בסדר כרונולוגי מ-1901 עד סוף ימיה בניו יורק ב-1975. ב-1965 היא החלה לפרסם אותם בהמשכים ב"די סביקה" (המילייה), כתב העת לספרות ולביקורת בידיש שהיא הקימה והוציאה לאור ב-1943. באחד הפרקים היא מתארת איך בקיץ 1914, בפ"רוץ מלחמת העולם הראשונה, והיא בת 25, בנסיעה צפונה לבית הוריה היא נתקעה בקייב לארבע שנים וחצי. היא עבדה כמורה פרטית וחברה לחוג של אנ"שי תרבות בעלי נטייה חברתית יהודית, בראשות הסופר האימפרסיוניסטי דוד ברגלסון. ב-1919 הת"חוללו פוגרומים ביהודי אוקראינה ועל אחד שחוותה כתבה בזיכרונותיה. אולי כי בשל אותו פוגרום סומ"נה כמשוררת מבטיחה, בתקופה שבה לא שיערה שתהיה משוררת — במעשה הכתיבה ראתה אז הכ-

עבודת הדוקטור כמעט מאחוריי. נותר רק מעבר חפז על ההערות. אלא שאמיר שומרני, בן ה-71, מהנדס ומנהל פרויקטים של בנייה ובשנים האחרונות גם חוקר ספרות יידיש, מתקשה להיפרד מכתביה של משוררת היידיש האהובה עליו קדיה מולודובסקי. זה עתה יצא לאור "לילות חשוך" בעריכתו, קובץ נבחר של יותר מ-70 תרגומים של שיריה, גנוזים ונשכחים, שאותם איתר וליקט במשך שלוש שנים בארכיונים ובין דפי עיתונים וכתבי עת, כחלק מהמחקר לעבודת הדוקטור שלו באוניברסיטה העברית בירושלים, וכבר אצה לשומרני הדרך ועכשיו הוא מתרגם את זיכרונותיה האוטוביוגרפיים מידיש לעברית במט"רה להביאם לדפוס. מולודובסקי מוכרת לציבור בישראל כמשוררת שפירסמה שירים צבעוניים ומעשיות מלאות הומור לילדים. ספרה, "פתחו את השער", שירי מעשיות לילדים, שב ומודפס עד היום בעשרות מהדורות. היא גם היתה סופרת, מחזאית ועורכת כתב עת ספרותי חשוב בידיש. זו רשימה חלקית ביותר של עיסוקיה במשך 50 שנות יצירה, מגיל 26 בעיר קייב ועד יום מותה

הפרטית שלה באמריקה", הוא אומר. לדעתו, ברגל-סון נותר הדמות המשמעותית ביותר בחייה וכנראה שהיה אהבת חייה. "היא הייתה כבר נשואה כשהקדי-שה לברגלסון את 'גשר הנייר שלי'. יש משמעות ביידיש למי מקדישים את השירה לא רק ברגלסון קור-רא את זה. כל העולם רואה ומבין".

היא נישאה לאחר. האם משיקולים מעשיים?

"כבר בקיב היה ברור שיחסייה עם ברגלסון, המ-בוגר ובעל המשפחה, לא יתמשו לכלל קשר יציב, ובקיץ 1921 היא נישאה לשמחה לב, משכיל שהתח-בר לאותו חוג אינטלקטואלים. לב, בן גילה, שחזר מפריז לאחר שהשתלם בלימודי היסטוריה בסורבון ובמקצועות הדפוס, היה לימים המפרנס ועזר כנגדה בכל הקשור להיסטוריה ולעברית המודרנית. הוא ניהל יחד עמה את הוצאת הספרים הפרטית שלהם, סייע בהוצאת ספרייה ושני כתבי העת שניהלה וערכה".

וברגלסון?

"נדוע לי שהיא נסעה אליו לברלין ב-1933 לאחר שעקר לשם עם משפחתו. היה לה סיפור כיסוי, שהיא נסעה כדי לעבוד בספריות, אבל הם היו ביחד. לאחר שהיא שבה מברלין התגלע משבר חריף בינה לבין בע-לה והוא נסע לפריז לפגוש שם את אהובתו משכנה, בלי להסתיר מקדיה את מטרת נסיעתו. לאחר כחמי-שה חודשי פרידה קדיה נסעה אליו לפריז על מנת לה-ציל את נישואיהם. כל הפרשה תועדה בידי קדיה במכתביה לשני חבריה הקרובים, הסופרים מלך ראויץ (שם העט של אבי האמן יוסל ברגנה, ד"ק) ויוסף אופא-טושו. באוספים מתקופת ישראל של קדיה ושמחה, המ-צויים במכון לבון בתל אביב, גיליתי את כרטיס הביקור של אהובתו הצרפתייה. בעלייתם ארצה בשנת 1949 שמחה לקח איתו את הכרטיס, ורק בחזרתם לארצות הברית ב-1952 השאיר אותו מאחוריהם. כשנעלמו עק-בותיו של ברגלסון בתחילת שנות ה-50 במרתפי הח-קירות הסובייטיים, היא פנתה באינספור מכתבים לכל קהילת סופרי היידיש ופעיליה כדי לברר אם שמעו משהו על גורלו. הוא נרצח".

הרומן שלי עם קדיה

קדיה מולודובסקי, השנייה מבין ארבעת ילדי המ-שפחה, נקראה על שם סבה, קדיש. היא נולדה במאי 1894, בעיירה ברוז'קרטוקה שבליטא היהודית. את חינוכה הראשוני ספגה מאביה, ששימש כמורה לע-ברית ולגמרא בחדר. מורים פרטיים שהובאו לכיתם לימדו אותה רוסית ומקצועות כלליים, ומסכתה, מר-רה ליידיש, למדה קריאה וכתבה.

בגיל 13 נשלחה ללמוד בגימנסיה בוולקוביסק, וב-1910, בגיל 16, החלה ללמד בבית ספר לבנות בעיר שרפץ שבפולין המרכזית. אורחות היהודים הפולנים ומנהגיהם סיקרנו אותה. היא שיפרה את הפולנית והע-מיקה קרוא בספרות הרוסית. בילוי חופשה בוורשה ושהות בת שנה בביאליסטוק חיקו את אהבתה לעיר והיא הגדירה את עצמה "בת העיר הגדולה".

היא עברה לוורשה ובשנים 1912-1914 השתלמה בקורסים לגננות עבריות של יחיאל הלפרין ופנינה הוכ-ברג. ביתם של יחיאל ופנינה, ובו שני ילדיהם (לימים המשורר יונתן רטוש והבלשן עוזי ארנן) התנהל כולו בעברית, כמו ביתו של שותפם לקורסים יצחק אלטר-מן וילדיו נתן ולאה.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה נדדו הקורסים לאודסה, על מוריהם, לרבות מולודובסקי. במורים היו ביאליק, טשרניחובסקי, יוסף קלזונג, יצחק אלטרמן, יעקב פיכמן ויצחק גרינבוים. על ההשפעה העצומה של תקופת הלימודים מצביעה העובדה שמולודובסקי הק-דישה לה 12 פרקים בויוקרונותיה, עם פרטי-פרטים על

קדיה מולודובסקי, 1951. לאחר עזיבתה נמחקה מההיסטוריה

שמותיהם, ברגלסון, דער נסתר, דוברושין. אני לא הל-כתי, לא התאים לי שאצנח לתוך 'עולם השמים' הסר-פרי. חשבתי שספרים ניתנים על הר סיני".

ברגלסון זיהה את הפוטנציאל הפואטי של מולד-דובסקי ופירסם שני מחזורי שירה שלה בביתאון הק-בוצה "אייגנס" (משלנו) לצד סיפור שלו ויצירות של יתר חברי הקבוצה, שרובם ככולם היו כבר סופרי יידיש מפורסמים. רובם נרצחו ב-1952 בידי המשטר הסטליניסטי. גם על התקופה המעצבת של חייה כמ-שוררת ועל הסופר דוד ברגלסון, הדמות המשמער-תית בחייה ובהפיכתה למשוררת, כתבה ביומנה: "אף פעם לא נתן לי עצה איך לשנות שורה מסוימת של שירה... הוא החזיק בכלל שופר צריך ללכת 'לחדר שלו עצמו', אך הוא נתן לי הרבה אומץ. הוא רמו לי שלא אקדיש את עצמי לעניינים אחרים, אלא בעי-קרה להתעסק בכתיבה".

ברגלסון, המבוגר ממנה בעשור, נשוי ואב לילד, היה מושא אהבתה של מולודובסקי במשך שנים רבות. שומרונני מצביע על שיר שלה מ-1930, "גשר הנייר שלי", שהקדישה לו. "השיר הפך להיות הסמל של שירתה הילרית וגם השם של הוצאת הספרים

באלגנטיות רבה והסתלקו. הם היו 'אנשים עדינים', הם לא הכו אף אחד, הם לא העליבו... כשהם הסתל-קו, אנו הבנות הנשדדות שיבחנו אותם. הם אנשים לגמרי טובים. הם לא שלחו אותנו לעולם הבא..."

"שוב התחלף השלטון", המשיכה וכתבה. "סילקו את כנופיות הפורעים. בבית רופאת השיניים ערכנו מסיבה קטנה, שאנו כולנו ניצלנו בפוגרום. למסיבה כתבתי 'שיר הלל' מצחיק לפוגרוםצ'יקים. תיארת איך מקבלים את פניהם במצעד בגן עדן ומעניקים להם אותות של צדיקים. באותו ערב הגיע האח של 'דער נסתר' (שם העט של סופר יידיש פנחס כהנר-ביץ, ד"ק), כגנוביץ' שמו. הוא היה צייר כולם צחקו כשקראתי להם את ההללויה לפוגרוםצ'יקים. כש-סיימתי לקרוא חטף ממני כגנוביץ' את המחברת והכי-ניס אותה לכיסו... במחברת היו עוד שירים. שירים כתבתי כבר מימי ילדותי. זה היה עבורי ששעשע... בי-קשתי מכגנוביץ' שישב לי את המחברת. התביישתי שיראו איך אני משתעשעת בכתיבת שירים. כגנוביץ' נסוג ומשך את המחברת. כעבור כמה שבועות הוא בישר לי ש'דער נסתר' הראה את השירים לכמה סר-פריים, והם רוצים לפגוש אותי. הוא מסר לי את

אמיר שומרוני. "בעשור השביעי לחיי החלטתי להגשים את חלום חיי" צילום: תומר אפלבוים

תפילת קדיש, אלא קורא את אל חנון, וגם שם זה מבור טא ד'ערווייל'.

יצאתו לאור של "ימי חשון" היא בבחינת תיקון באיחור של 70 שנה. בשנים 1938-1952 הותקנו בידי 22 מתרגמים שיריה של מולודובסקי לצורך כינוסם בקובץ שאמור היה לצאת בהוצאת הקיבוץ המאוחד ב-1948, אך בסופו של דבר לא הודפס. שיריה כבר היו מוכרים ואהובים בארץ. אחד מספרי הילדים הראשון נים שיצאו בהוצאת הקיבוץ המאוחד ב-1945 היה "פת" חו את השער, שנחשב כאמור לקלאסיקה של ספרות ילדים עברית.

שיר הנושא, בתרגום פניה ברגשטיין, ללחן של נחום נרדי, וכה לביצועים רבים (למשל, על ידי נעמה נרדי, שולי נתן, שלמה ארצי וחווה אלברשטיין). השירים מספרים על מצוקת הילדים היהודים והעוני המרוד של תושבי השכונות היהודים בוורשה, על מלחמת הקיום היומיומית, המאבק נגד הניצול של העובדים היהודים, האנטישמיות והפוגרומים.

באחרית דבר לספרו כתב שומרוני ש"קדיה עבדה כנגנת החל מספטמבר 1926 ברשת בתי הספר היידי שייסטים של צ'יש"א – הארגון המרכזי של בתי הספר היהודים – בעלי הנטייה הסוציאליסטית-חילונית, שבהם שפת הלימודים העיקרית היתה יידיש. הטראומה והעצב שנגורו ממפגש זה הולידו עשרות שירים ופואמה גדולה, שאותם פירסמה ראשית בעיתונות יידיש בפר לין ובאמריקה, ולאחר מכן כינסה אותם בארבעה ספרים. היא המשיכה בהוראה ברשת צ'יש"א עד סוף 1934, ערב הגירתה מוורשה לאמריקה.

"אלוהים התחפש לכלב"

ברקע ההגירה לאמריקה עומד סיפור הקמתו של עיתון קומוניסטי. בראיון עמו מתייחס שומרוני לכך שמולודובסקי ובעלה היו קומוניסטים פעילים ואני טי-ציונים. בעבודת המחקר שלו הוא הביא לכך עדות ממקור ראשון. ב-1931 פרצה מחלוקת בקרב סופרי יידיש בוורשה בין הבונדיסטים לבין תומכי הקומוניסטים. מולודובסקי – מתעבת הפשיוס האנטישמי הפולני, עוינת 'הבונד' ואוהדת הרעיונות הקומוניסטיים – התייצבה בחזית הפובליציסטית מול הפולין טיוציה והמפלגותיות הבונדיסטיות של הספרות. ב-1934 היא וקבוצת סופרים קומוניסטים הקימו ע"י תון יומי בעל נטיות קומוניסטיות בשם 'פריינד' (חבר).

באיתור התרגומים. "סרקתי כ-25 ארכיונים ברחבי העור לם, התכתבתי עם 22 עסקני תרבות, סופרים ומשוררים שעמם היתה בקשר עד 1948. ערכתי סריקה קפדנית של מוספי ומדורי הספרות והתרבות של עיתוני וכתבי העת של התקופה, ביטאונים קיבוצים וכתבי עת של התנועות הקיבוציות העלו עוד תרגומי שירים שפורסמו כקדימור נים לפני שראו אור בספר. המטרה היתה לספק תמונה מקפת מכל טווח יצירתה הלירית של מולודובסקי."

ליקטת 60 מתוך 70 שירי הספר. עשרה שירים שלא מצאת להם תרגום לעברית תירגמת בעצ"מך, כולל "אל חנון", שיר השואה המרכזי שלה, שזוהה עם שירתה יותר מכל. מה בער לך להיכנס לשדה התרגום, שאינו מוכר לך דיו?

"השיר 'אל חנון' חובר ב-1945, כאשר מולודובסקי כבר ידעה בוודאות מה עלה בגורל אחיה ומשפחתו. בתגובה קשה לאסון היא כססה את אצבעות ידה הימנית עד כדי פגיעה חמורה במפרקים, שלשם ריפויים נאלצה לעבור ניתוח"

"חמישה מתרגמים תירגמו את 'אל חנון' ושגו אותה שגיאה פטאלית. רק פרופ' קתרין הלרשטיין, שכתבה ספר על קדיה ותירגמה את השיר לאנגלית, לא שגתה. השיר נפתח כך: 'אל חנון/ מצא לך עם אחר/ בחר לך/ עיפים אנחנו ממלחמות וממתים/ אין לנו תפילות עוד/ מצא לך עם אחר/ בחר במי שתבחר'. בשיר מופיעה המילה 'ד'ערווייל', שפירושה בחר, והיא הובנה לא נכון על ידי חמישה מתרגמים שבלבלו אותה עם המילה 'א' ד'ערווייל', שפירושה 'לעת עתה'. הם כתבו: 'אל חנון/ מצא לך עם אחר/ לעת עתה'. ברור שזה משנה את המשמעות של השיר. אני נסמכתי על הקלטה של מולודור בסקי קוראת את השיר ואומרת 'ד'ערווייל'. בנוסף, בסרט האמריקאי 'התנגדות' (בבימוי אדוארד ז'ויק, 2008, ד"ק) בסצנת הקבורה של פרטיון ביער, הרב לא אומר

קורותיה ועל חברותיה, ובהן חנה רובינא, לימים מלכת התיאטרון העברי הבימה.

"חנה רובינא וגולצה אכלו לי את הלב בשיעורי ההתעמלות. חנה רובינא היתה איי-איי ואי-איי בהתעמלות. כשהיא הניפה את הידיים, הן היו כציפור... המורה לה תעמלות היה בחור אתלט, ואת כולן הוא מיקם בשיעור רים. את חנה רובינא ואת גולצה הוא הציב בשורה הראשונה והיה מחייך אליהן; אותי הוא מיקם בשורה הרביעית, ובקושי היה מצביע אלי באצבע. גולצה, על מנת לאכול לי את הלב, היתה מנענעת אלי את ראשה עם המלאכים הקטנים המתעופפים סביבו, וחורצת את קצה לשונה."

מה שהיא מכנה "הרומן שלי עם קדיה" החל כששומרוני היה ילד. "כשאמי היתה סטודנטית למור רים עבריים בסמינר 'תרבות' בוילנה, היא נסעה לוורשה באחד הקיצים בסוף שנות ה-20, יחד עם כל בני כיתה, לשמוע קורס בעברית על שירת ימי הביניים אצל קדיה מולודובסקי, אז כבר משוררת יידיש מפורסמת ומוזהה יותר מכל כנושאת את זקת העוני והסבל של נשי ורשה וילדיהן היהודים. כשזורם הנערצת עלתה ארצה, עלו תלמידיה לביתה. על מדפי ספרייתנו היו ספרי שירת מולודובסקי, סיפוריה ורומן משלה והיה טבעי עבורי להעלות את יצירתה ודמותה לחזית התודעה הספרותית. רק בגיל מבוגר יחסית התפנית מעיסוקי האחרים והלכתי ללמוד ספרות באקדמיה ולחקור את פועלה."

"הרומן" התממש לפני שבע שנים. שומרוני כבר היה גרוש בפעם השנייה ואין כמו שיבה לאהבת ילדות ראשונה כדי לרפא פצעים רומנטיים. "בעשור השביעי לחיי החלטתי להגשים את חלום חיי", הוא מצהיר ברצינות. הוא פנה ללימודי יידיש והשלים את התוכנית הבין-אוניברסיטאית לתואר שני בספרות יידיש. עבודת המאסטר שלו עסקה בפרקים האמריקאי והישראלי של מולודובסקי, וכיום הוא כאמור תלמיד מחקר לתואר דוקטור באוניברסיטה העברית בירושלים. לדבריו, מחקר רו מתייף את מלוא רוחב היריעה של הביוגרפיה הספרותית של מולודובסקי.

פרקי הזיכרונות של מולודובסקי, מדגיש שומרוני, הם האוטוביוגרפיה של מי שנחשבת כמייצגת ספרות היידיש והמהלך הטיפוסי של סופרי יידיש בין המלחמות. "התנועה מן העירייה במזרח אירופה אל העיר הגדולה כוללה מאפיינים אותם. כמעט איש מהם לא נולד בעיר ובשלב כלשהו הם נטשו בית ובני משפחה ועקרו לעיר הגדולה – לוורשה, וילנה, לודו או קייב – שהיו בהן מרכזי תרבות יידי ספרותי-חברתי תוססים. בהמשך, עקב הפוגרומים ורוחות מלחמת העולם השנייה, הם היגרו לאמריקה, לבואנוס איירס או למוסקבה. זה בדיוק מס' לול חיה של קדיה. עקירתה לישראל כמשוררת וסופרת יידיש היא מקרה יחיד, המאפשר לבחון את היחס ליידיש בתקופתה. כל זה וכה לביטוי פואטי בשיריה."

מה אתה מזהה בכתבי הזיכרונות שלה שהופך אותם למסמך היסטורי רלוונטי?

"הזיכרונות של מולודובסקי מייצגים את קורותיה של היידיש בתקופה שבה התעוררה והפכה לשפה מדרגית מבחינה ספרותית חילונית ותרבותית. אף אחד לא תיעד זאת כך. קדיה הקפידה בקנאות לפרסם את יצירותיה רק ביידיש למרות שליטתה בשפה העברית. היא פירסמה יותר מ-20 ספרים ובהם תשעה קובצי שירים, שני רומנים, קובץ סיפורים, חמישה ספרי ילדים ונוער ושישה מחזות. היא פירסמה גם בעיתונות. היא פירסמה שני רומנים בהמשכים ו-40 סיפורים ופרקי זיכרונות. כמאה רשימות היסטוריות ועשר כתבות מסע – והכל ביידיש."

שומרוני נהנה לספר על המאמץ הבלשי שהשקיע

מימין: לייבל מולודובסקי, שמחה לב וקדיה מולודובסקי, שנות ה-20
צילום רפרודוקציה תומר אפלבוים / באדיבות משפחת ליטמן

אחת ממטרות העיתון היתה המאבק נגד האידיאולוגיה הציונית. שומרני תוהו, כיצד מולודובסקי, "שלא פסקה כל ימיה מלהטיף וליזום ייסוד ועריכה של כתב עת ביידיש, המוקדש לספרות ולעניינים ספרותיים, לא מזכירה בויכרונותיה את עניין הקמת 'חבר' וע' ריכתו", ובכך רומז שהעלימה במכוון את הפרק הקור מוניסטי והאנטי ציוני בחייה.

איך אתה מנתח את התמורות האידיאולוגיות שהתחוללו בה?

"קדיה נדדה בין תחנות חייה, ממשוררת עירונית למשוררת חברתית הועקת את שבר העוני המנוול של ילדי ורשה והוריהם, למשוררת המזדהה עם הרעיון הקור מוניסטי הסובייטי, למתריסה נגד הקפיטליזם האמריקאי וכואבת את ההתבוללות באמריקה ועוד. השתייכות למפלגה הקומוניסטית או לארגונים פרוקומוניסטיים היתה בלתי חוקית בפולין, 'חבר', שנתמך כלכלית על ידי הסובייטים, נרדף עד כדי כך ששנה לאחר תחילת יציאתו לאור נסגר בידי השלטונות וחברי המערכת נאסרו. קדיה התארגנה להשיג ויזות סופרת לארצות הברית ונסעה. בעלה נשאר מאחור".

עם הגיעה לאמריקה ב-1935 מולודובסקי לא פסקה לעסוק בהשתדלויות לחילוץ יקיריה מאירופה – להשיג אשרות לבעלה, ולאחר פלישת הגרמנים לפולין, לנסות לחלץ את אחיה, לייבל מולודובסקי, ומשפחתו. רק לקראת סוף המלחמה נודע לה שאחיה מצא את מותו במחנה עבודה באזור הרוסי שאליו ברח, וכי אשתו ובתם התינוקות, שנותרו בפולין הכבושה, נרצחו בידי הגרמנים. שומרני כותב שמוראות המלחמה הטילו את צלם הכבד על שירתה. "במיוחד הירצחם של אחיה ומשפחתו. כבר מתחילת 1940, כאשר קשר המכתבים עם פולין השתבש ולבסוף נותק, פירסמה ברוב הבימות הספרותיות שירים המתארים את גודל החרדה, הדאגה והועם.

"השיר 'אל חנוך' חובר ב-1945, כאשר מולודובסקי כבר ידעה בוודאות מה עלה בגורל אחיה ומשפחתו. בתגובה קשה לאסון היא כססה את אצבעות ידה הימנית עד כדי פגיעה במורה במפרקים, שלשם ריפויים נאלצה לעבור ניתוח. במכתביה מאותה תקופה, בעיקר לרחל קורן ולמשפחתה, היא תיארה את הפגיעה ואת הליכי הטיפול הקשים שעברה", אומר שומרני.

אתה כותב שמולודובסקי היא משוררת השואה המובהקת ואולי היחידה שכל יצירתה הגדולה במשך תקופה ארוכה יחדה לכן, וכי בשיריה נתנה לאלוהים גט כריתות. איך זה התקבל בארץ?

"היא עוררה את ועמם של הדתיים, השיר 'באין קורא לי' הכעיס מאוד. 'אמי אינה קוראת לי בשם' כי אמי מתה/ אבי אינו קורא לי בשם/ כי אבי רחוק/ ואלוהים גם הוא אינו קורא לי בשם/ כי אלוהים חמד לו משחק של פורים/ הוא התחפש לכלב/ והוא מגיב כל כך יללו בלילות/ עד שבמקל אגרשנו מלפניו/ שייתן לי מנוח'. והשורה הסוגרת היא בתחינה, 'נוחא לבי... נוחא רגע/ רגע אחד בלא אלוהים'.

"השיר עורר תגובות קשות בעיתונות החרדית. בעיתון 'הצופה', העיתונאי דונש כינה את מולודובסקי 'המשוררת הקומוניסטית', והוסיף, 'להתבטא כך נגד יוצר עולם, שעשרות מיליונים בני אדם מכל הלשונות שורפים לפניו את נפשם, מסוגלת רק נפש ציונית מופקרת'. מולודובסקי לא הגיבה ועיתון 'דבר' פירסם רשימה פולמוסית. בכל שירי השואה שלה, להוציא שיר 'ילדים', היא לא מזכירה פעם אחת את המילה גרמני".

איך כותבים שיר ילדים שכותרתו 'היה גרמני פה, ימח שמו וזכרו'?

"השיר הודפס בספר שירי הילדים שלה 'ילדים יהודים', שהיא חיברה בהזמנת רשת בתי הספר היידיים באמריקה הצפונית, ואשר היה לספר לימוד יידיש

במכתב לידיה. שומרני נדרש לתכתובת שלה עם חבריה במשך כחמש חודשים לאחר שהיטלר נבחר לקאנצלר בגרמניה והאנטישמיות כבר גאתה בפולין בלי מעצורים. "עדיין ולמרות כל אלה", היא תהתה אם כדאי לעקור לישראל.

לדברי שומרני, המהפך הציוני של מולודובסקי הושג לראשונה רק ב-1945, לאחר קבלת הידיעות המוסמכות על מותו של אחיה ומשפחתו. בני הוגו החליטו להיענות להצעה לערוך ביקור מקדים בישראל, ממרץ עד יולי 1949, כאורחי מועצת הפועלות, בהזמנתן של יהודית שמחוני, חברת קיבוץ גבע ושליחת מועצת הפועלות ל"נשים חלוצות" באמריקה ובבאידלסון, מוכ"לית מועצת הפועלות. בביקור המקדים הומנה מולודובסקי לכבוד בנכוחות את הכינוס הראשון של מפלגת פועלי ארץ ישראל ב-6 וב-7 במאי 1949 בבית העם בתל אביב.

כינוס נשאו נאומיהם דוד בן-גוריון, אליעזר קפלן ודב יוסף. גולדה מאירסון בירכה מהבימה את האורחים מחו"ל. מולודובסקי השיבה בשמם על הברכות וקראה משיריה ובהם "היינו כחולמים" – הכל כמוכר ביידיש. העיתונים "דבר" ו"על המשמר" כתבו על האירוע בני ליונות יום המחרת.

לדברי שומרני, "הסובלנות לכאורה שגילה בן-גוריון ליידיש נטעה תקווה בלבה של מולודובסקי, שאפילו שר ששתי השפות יחיו זו לצד אחותה; 'הוא אחד משלנו', כתבה לרחל קורן במכתב נלהב מהארץ. המציאות טפחה על פניה כעבור זמן קצר".

קנוני. בשיר הזה היא עושה את החשבון. יחסה לשואה הוא יחס של טענה – אך לא נגד בני אדם, אלא כאמור כלפי ריבוננו של עולם ואלהיה הנביא. היא חשבה שהחינוך היהודי הוא חינוך לחיים בגולה. העם היהודי לא התנהג ככל העמים בתקופת השואה. הלאומיות שלו התבטאה רק באמונה, 'הקדוש ברוך הוא יציל אותנו', לא עשו מעשה. היחידים שניצלו היו הציונים ואלה שבחו מסביבות כלכליות לאמריקה".

ממכתביה של מולודובסקי עולה שאמריקה הקפייטליסטית והיהודים המתבוללים תיסקלו אותה. עם הזמן היא הבינה שאמריקה אינה האכסניה המתאימה לשימורה של שפת היידיש ותרבותה. לאחר שנודעו לה ממדי החורבן של יהדות פולין, ולאחר שהתבשרה על מותו של אחיה ומשפחתו, היא חשה שהמקום הבטוח לעם היהודי הוא בארץ ישראל.

קדמו לתובנה הזאת אינספור לבטים, ששומרני מתאר במחקרו. עד סוף 1943 ניכר ריחוקה מן האופי ציה הציונית, והיא חגגה אפשרויות לעקור לרוסיה, לכירובידון, לארגנטינה, לקנדה ולברזיל. בכל מכתב ביה עולה ש"ארץ ישראל לא רק שאינה מועלית על דרך השלילה, אלא שאינה מועלית כלל כאופציה", כותב שומרני.

בשלב אחר פלשתינה הצטיירה כאפשרות תעסוקתית ולא אידיאולוגית. "היא גם לא נלהבת מהרעיון, וההגירה לפלשתינה היא עדיין בגדר השאלה, 'האם לשם כך כדאי להפוך את העולם?' כפי שכתבה

